

Műveltség és magatartás

Amikor közel ötven évvel ezelőtt megszületett, már dörögtek Európában a fegyverek. Szülei a gyermekvárás idején mégsem mérlegelték: kell, nem kell? Azt sem, hogy egészséges lesz-e, azt sem, hogy fiú avagy lány lesz-e? Miként a megélhetés gondjaival sem foglalkozott senki. Racionális természetességgel bízott mindenki, hogy ahol eddig hatan megéltek békében (a két szülő és a négy gyermek), ott a hetedik sem okoz perpatvart.

Optimizmusuknak elégszer ellentmondott az élet, a történelem. Mégis megmaradtak együtt, közösségben. A család hetedik tagjának így sem a felcseperedés, sem a sihederkor állomásai és álmjai nem jelentenek sérült emlékeket.

Voltak, persze, hogy voltak, nehéz percek, válságos idők a családban, a család minden tagjának életében, de amikor együtt voltak – ténylegesen, vagy gondolatban –, az együttlét erővé változott, átsegített a bajokon: a küzdeni tudást, a meg nem alkuvást, az otthonról hozott szellemet kellett csak felidézni és az érintett előbb-utóbb túljutott a feszültségeken.

A munkamegosztás, a rend és a szeretet. A természetközeli élet másfajta felfogásra nem is adott lehetőséget, minthogy az életük a törvények tiszteletben tartásával szerveződjék. Az egész közösség, a falu élete. Bár ez a parancs egyedenként a felismerés, a tudatosság különböző és eltérő fokozatain valósult meg, ám közös normát alakított ki: a természet művelése fegyelmezett magatartást kért valamennyi vele együttműködőtől. Ez a felfogás követelményeként volt jelen a közösség mindennapi életében.

A családi munkamegosztás, természetszerűen tükrözte ezt az elvet. A férfi- és a női *munka* egyes részei határozottan elkülönültek. A kenyérgyártás fizikai munkát igénylő hányada – az egész tevékenység egy része – férfierőt, magatartást és jelenlétet igényelt. Ez egyben a teljes családra kiterjedő *biztonságot* adott. A törekvő munka eredményét naponta tapasztalhatták, s ezért – sokszor a látszat ellenére is – a munka értelme nem szorult bizonyításra.

A napi munka felkészülést, fegyelmet igényelt, aminek elérésében fizikai-szellemi közreműködést vállalt és teljesített a család minden tagja, életkorának megfelelő fokon és formában. A *női munka* legnagyobb erejét és cselekvési önállóságát, örömét az adta, hogy a férfimunka biztonságára építve, a megkapott lehetőségekkel élve, a családban a személyes és a közösségi normákat megismertesse, elfogadtassa, így a működés rendjét is garantálja. A napi viselkedés elemi normáinak elsajátítása a családi és falusi közösség szintjén igazolódott vissza. A *kobéziós erőt* az anya te-

vékenysége működtette. A családi együttléteket a női magatartás határozta meg. Az értékek elrendezésének megtanulása, gyakorlása, a gondoskodás, a beosztás sem volt elképzelhető másképp mint a család együttes életének részeként, amelyben az anya szerepe volt a döntő.

A család belső kapcsolatainak közegeiben jelent meg a *szeretet* érzése, és annak természetes igénye. Ez a rég elhalt ősök iránt épp úgy megnyilvánult, mint az élők: a rokonok, a testvérek iránt. Fokát a rokon közelség szabályozta.

Az ismeret. A föld művelése a növények, az állatvilág ismeretét kívánta meg. Az időjárás rezdüléseit, változásait tisztelettel vegyes félelemmel követték, figyelték és alkalmazkodtak hozzá. Állataik gondozása körültekintő magatartást, szinte személyes viszony kialakulását kívánta. Mindez a falusi embernek egész életére bőséges tanulnivalót adott, amit figyelő tekintettel és kora szerint is erősödő, gazdagodó értelemmel igyekezett teljesíteni.

Újabb réteget alkot a közösség által nyújtott ismeret. A közösségi gondolkodást és magatartást jól kifejezte az ünnepségck, közösségi rendezvények sorozata.

Kapcsolatok. A természeti közeg a generációk és a nemek belső és egymás közötti viszonyát is átláthatóbbá tette, humanizált állapotban tartotta. A tágas tér elsősorban a rokon és a baráti kapcsolatok kialakulásának lehetőségét gyarapította. Közülük a rokoniak végül is meghatározottak voltak. Érzelmi hőfoka több mindentől függött, a családi érdekviszonyok sokszor kívülről helyesen meg sem ítélnélhető rendje szerint alakult. A baráti kapcsolatok a gyerekkor idején meghatározó élményt jelentettek. Már felsorolni sem lehet a közös mókák változatait, amelyek élménye beépült a személyiségjegyek közé, vált karaktert alakító erővé. Az iskolai élet, a tanulmányok befejezése után ezek az emberi szálak meglazultak, átalakultak, nosztalgikus jellegük viszont fennmaradt. Az új barátságokat a napi vagy távlatosabb érdekviszonyok határozták meg. A megmaradó barátságnak viszont végbement az elmélyülése, testvériesülése. Ez a közös érdeklődésre, a munkafelfogás etikájára épült elsősorban.

A sokféle érzelmi hatás közül különlegesen fontos a szerelem szerepe. A gyerekkori érzések a maguk rendje, a lelki épülés menete szerint, s a környezet hatására komolyabbá váltak, beépültek az életbe.

És most itt áll ama családi közösség hetedik tagja, kiszakadva onnan, az ezredvég gyermekeként. Vegyük szemügyre állításait.

I.

Felfogásom szerint az én, a személyiség kialakulásának három elengedhetetlenül fontos állomását kényszerűen be kell járni mindazoknak, akik önmaguk ismeretében mélyebb összefüggések felismerése irányában akarnak haladni, vagy a társadalmi beilleszkedésen túl hasznosak is kívánnak lenni.

Az első parancs: a gondolkodás szükségessége.

A mondat olvastán mondhatja bárki: ez természetes tulajdonsága az embernek. Történelmi és a napi tapasztalatokkal tényszerűen is igazolható az így vélekedők igazsága. Ugyanezekből a forrásokból szerzett ismeretekkel az ellenkezőjét is leírhatjuk. Talán éppen ezért szükséges pontosítani a parancsszerű megfogalmazást.

Az ember sokfelől szerzi ismereteit. Ez lényeges a továbbiakra nézve. A napi, a megélt ismeret építheti, rombolhatja az ember személyiségét. Több esélyt kell kapnia az építő szándéknak. Ehhez leginkább a *könyv* révén jut el az ember. Az írásba foglalt ismeret környezetétől függetlenül juttatja megismételhetetlen élményhez, vezetheti a valóságos világ tartományaihoz mindazokat, akik erőfeszítéseket tesznek birtoklása érdekében. A könyv a pásztor és a tudós számára is ugyanolyan fokú örömforrás lehet. Az ember és a könyv viszonya harmonikus: csak olyan olvasmány válik élménnyé, amit a tapasztalatommal igazolok, ami álmaimba beilleszthető. Ilyen értelemben, nem hiszem, hogy van rossz és jó könyv. Csak könyv, leírt ismeret, gyakorlat van. A természetes emberi védekező reflex az érdektelent kioltja: felejtéssel, vagy egyszerű félretevéssel. Ez a kapcsolat teszi lehetővé, hogy kitáguljon a világ: újabb és újabb írásos mű segítségével, a könyv révén juthatunk az ember által megtermelt értékek-minőségek újabb birodalmába. A művészetek üzenete sem érthető a könyvélmény okozta öröm nélkül. Gazdagodik a szellemiségünk úgy is, hogy a könyv kiváltotta gondolatokat a művészi tevékenység más eredményeiben is keressük, a szerencsésebbek összefüggéseket találnak. Innen, ettől az állapotól mehetünk egy lépéssel tovább, amikor minden kor teljes emberi tevékenységének felismerése, a „mozaik” összerakásának képessége sajátunkká lesz, ami elemi erejű élményével tovább és tovább, újra meg újra, új és új ismeret megszerzésére ösztönöz bennünket.

Második parancs: az ismeretek rendszerezése.

Az alapismeretek, a tapasztalatok megszerzésének primér forrása ma is – és ez az ember további történelmében sem lesz másként – a *természet*. Ez a világ számunkra, számomra állandó információs bázis. A természet ismerete, közelsége korunk emberének is tulajdonsága kell, hogy maradjon. A „saját” természet léte nem egyszerűen lelki-szellemi-fizikai kiegyensúlyozottságot jelent, hanem a világ dolgainak megismerését, feszültségcink felismerését, elkerülését vagy türését is lehetővé teszi.

A természet ismerete tehát nem önmagáért való, hanem szükséges az ember számára, mint társadalmi-közösségi lény számára. Épülhet belőle lelkileg-szellemileg-fizikailag is. Mind a háromféle irányú erősödésére nagy szüksége van. A szépség és küzdelem, az egymásraépülés és fejlődés, a saját erőhöz mért feladat pontos és figyelmes elvégzése minden természeti jelenységben tettenérhető. A figyelő és tanulni hajlandó ember a természetben lejátszódó példaértékű események sokaságával találkozhat. A természeti élmény erőssége megjelenik az emberi – személyes és közösségi – kapcsolatokban is. Ennek jelenléte vagy hiánya nagyban meghatározza azt a viszonyt, ami az ember és a természet között korunkban kialakult. Nem kétséges senki előtt, hogy ez a kapcsolat sok vonatkozásban meghasonlott, olykor ellenséges. Az ember szeret győzedelmeskedni. Ezt is a természettől tanulta. De szereti erejét gögös önmagamutogatássá fejleszteni. Ezt már önmagától tanulta. E túlhajtott érzelmi állapot okán akarja maga alá gyűrni a természetet, de embertársait is. Mára világossá vált, hogy ez a választott út zsákutca. *A győzelmet az együttélés jelenti.* De még mindig kérdés: a felismerést mikor követi valóságos tett. A természetközelség, a megfordulás lehet az ember számára kiutat jelentő katarzis. Az összefüggés felismerése és egyidejű gyakorlása feladat: önmagunk és utódaink érdekében is elvégzendő.

Harmadik parancs: a szellemi önállóság megteremtése és megvédése.

Ahány ember, annyiféle rendszer, szerkezet, szervezet, amely okosan, vagy kevésbé okosan működik, hat. E sokféleségből, hogyan jöhet létre minőségelvű cselekvés? A természet bonyolultsága és egyszerűsége, vagy ha úgy tetszik: egyszerűsége és bonyolultsága, logikájának meg- és felismerése segít, eligazít abban, hogy a társadalom eltérő viszonyai között megkeressük a minőséget, a kevésbé fejlettől a fejlettebbig. Ez a racionalitással lehetővé teszi, hogy tapasztalatainkat egybevessük a megvalósíthatósággal, és ennek eredménye segítse előrehaladásunkat.

A cselekvés társadalmi és természeti rendjében egyaránt érvényesül a bizalomelvre épülő felfogás. Nyilvánvalóan elsősorban az emberek közötti viszony jellegzetes meghatározója ez. Létét, hatékonyságát, működőképességét, létfontosságúnak tartom. De nem csupán véleményeltérések, idején, hanem a mindennapi működés állandó velejárójának is kell lennie. Hiszen, ha a bizalom nem az élet velejárója, azt mind a szellemi, mind a fizikai-idegi állapotban kedvezőtlen következmények kísérik.

Az én kialakulásában, fejlődésében különös jelentősége van – lényegénél fogva – a társas, a közösségi, a társadalmi cselekvés lehetőségének, ezért arra külön is figyelmet fordítok.

II.

Az én és a közösség viszonya

Korábban szó esett már arról, hogy az egyéni-közösségi kapcsolatok szerencsés esetben harmonikusan jönnek létre, alakulnak ki. A jelző pozitív tartalma lényeges. Bár azt sem felejtjük, hogy végül is bármely szituációról legyen is szó, ha a kapcsolat létrejön: építhet, vagy rongálhat. Gondolkodásunkban – noha a további variánsokról sem feledkezem meg – elsősorban az építés lehetőségességét, a közeledés esélyeit tartom vizsgálándónak, így fontosnak is. A kapcsolat kialakulás hosszú és bonyolult – mert emberi – rendszerében első, tudatos állomásnak azt tartom, amikor tisztázódnak a sajátosságok. Ahhoz, hogy a kapcsolat összetartó legyen a viszonylatrendszer mindkét irányában, annak *szükségességét* kell elfogadni. Ez természetesen azt feltételezi, hogy legalább a fő jellemzők tekintetében rendelkeznek egymásról olyan ismerettel, amely alapján a kapcsolatfelvétel tudatosul. Ebben az esetben az esély nagyobb a jó kezdethez, de még így sem kizárólagosan jó irányú lehet a kifejtlet. Hiszen az egyéni ismeret, a közösségi törekvések belső rendje hordozhat magában feszültséget teremtő tulajdonságot, amely javítja, vagy rontja az általánosan meglévő állapotot. Ezért is tartom lényegesnek, hogy a felismert szükségességgel egyidőben jelenjen meg, és kölcsönös figyelemmel fokozódjék a *tolerancia*, a türelem, a gyakorlatban és az elméletben is. Az egymásra utaltság, felismerése és gyakorlása, az egymás iránti megbecsülés és tisztelet, nem egyszerűen pedagógiai nézetek jelenlétét feltételezi, hanem politikai-politikusi magatartást követel.

A kapcsolat hangsúlyosan gyakorlati. Ezt a követelményt azonban kétoldalú *történeti* érzékenység nélkül nem lehet teljesíteni. A történetiség kezdetei nem nyúlnak a végtelenbe, de a most: a ma és a holnap születő új minőség körvonalazhatósága, mozgásirányának felismerése szükségesé teszi, hogy az azt megelőző minőség belső rendjét, összetételét ismerjük. Korunk emberének – azzal együtt, hogy nem mondhat le régmúlt századok történetének ismeretéről, az ember kulturális alkotásainak nagy korszakairól – elsősorban az utolsó száz-kétszáz év: pontosabban a XIX. század

kezdeteitől pontos ismerettel kell rendelkeznie. Sokat, vagy legalábbis többször előfordul hétköznapi beszélgetésekben az értelmiség indokolt, mások által szükségtelenül gyors helyváltoztató magatartása. Úgy vélem: hogy ez természetes, de ezentúl, a mögöttes okoknál nem vettük még ma sem kellően figyelembe, hogy a rész – a régió – vagy az egész nemzet történetével kapcsolatos ismeret foka, annak hiánya a jelenleg felismertnél e tekintetben is nagyobb szereppel bír. A helyváltoztatás esetén a gyökértelenség téves vagy tényleges érzése fogalmazódhat meg az egyén oldaláról. De a történeti-közösségi tudat pontatlanságai, túlzásai, egyoldalúsága indokolatlanul taszító hatású is lehet. A tisztázás regionális viszonyok között az általánosnál is több buktatóval jár, hiszen az eszmék, pontosítása, léte vagy nem léte személyeket, kurzusokat, tehát a gyakorlatot érintő, és nemcsak egy réteg, csoport gondolkodására hat, hanem a közösség minőségét is jelezheti. A történetiség, a történeti gondolkodás, az eszmék, és eszmerendszerek közötti eligazodás, a hatások megfogalmazása, jellemzése egyrészt követelmény, amitől nem tudunk, mert nem lehet elszakadni. Másrészt olyan elemző magatartást felételez, amely a hitek korrekcióját az értelem alapján végzi el. A módosítás szükségességének kimondása további feladatot jelent, úgyis mondhatom: újabb veszélyforrás lehet. Egy illúzióval leszámolunk, amikor tudomásul vesszük: korunk nemcsak véd, hanem olyan újabb veszedelemeket is teremt, amelyekről bármely tökéletes rendszer, megvédeni nem, vagy csak igen nehezen tud. Ezzel együtt is úgy vélem: fontos követelmény, hogy minderről legyen ismeretünk, tudjunk róla, ez magatartásunkat alapjaiban érintő tapasztalat legyen.

Az egyén és közösség viszonya nem a társadalmi absztrakció szintjén jellemezhető. A kor emberének nem az elvontságban, nem is ebben van elsődlegesen a jelentősége, hanem abban, hogy az általános elvekből, követelményekből mi valósul meg. Vagyis a viszony hangsúlyosan tapasztalati tulajdonságokkal kell, hogy rendelkezzen, ennek révén, hat, mozgat, egyént és általa a közösséget is. A gyakorlati tevékenység színvonala természetesen a fent leírt elvek alkalmazásának hogyanján múlik. A lehetőségek megteremtésén, a gondolkodás, a véleménynyilvánítás szabadságán, a viták gyakoriságán és kulturáltságán, és nem utolsósorban *basznosságán*.

Az egyén és a közösség viszonyában fontosnak tartott elemek közül a fentiek az alapot jelentik. Az elemek még nem híd. Mi teszi ezt a kapcsolatot rendszerré, mikor jön létre az új híd? Mi az a meghatározó, új minőséget hordozó szerkezet, ami az élet élését ténylegesen is lehetővé teszi? A válasz – felfogásom szerint – viszonylag tiszta és egyértelmű: a *műveltség* az a fogalom, kategória, az a gyakorlat, ami választ ad a fenti kérdésekre.

De milyen legyen ez a műveltség?

A műveltség: híd kapcsolatainkban

A műveltségről a tudatára ébredt ember, a gondolkodó ember történelmében sokszor és hosszadalmas viták folytak. Korunkban talán a szétválasztás hogyanjában, vagy a szétválaszthatóság mikéntjében ez érzékelhető leginkább. A műveltséget humán és technikai elemeire, a tömegek és az elit által megteremtettek szétválasztók között dúlt leginkább a polémia. Az elkülönítés fontos, az analízis nem elhanyagolható, nem elhagyható része. Ma, korunk emberének elsősorban a mozaik összerakására, az építés folya-

matára, az új épület egészben látására van szükség. Legalább az absztrakció szintjén együtt lássa, együtt gondolhassa át életét, további cselekvésének összes motívumát, legyen újra hite: ezért fontos ma az együttes látás. Gondolkodásom szerint a feladat teljesítése megköveteli az elemek beépítésének tudatosságát, a funkciószerű működés rendjét, a közérzet munkára ösztönző jelenlétét. Mindehhez pedig szükséges a műveltség alapjának, anyagának és kötőszövetének meghatározása.

Az alapok rendezése során a legfontosabb motívumnak a „*természeti és társadalmi*” összhangjának követelményét tartom. Ez nem kizárólagosan környezetvédelmi „zöld”-kérdés. A teljesítése, az újrendezés csak hosszabb folyamat eredményeként mehet végbe, és a lényege egy új *magatartás* kialakítása, amely korunk emberének sajátja, felismerhető vonása kell legyen. Tartalmaznia kell az életmód, korigény szerinti változást, amely a fogyasztás kizárólagossága helyett a termelés, az új érték létrehozásának is teret ad. Új érték az egymásközi viszonyban, az életterek kapcsolatában.

A változás szükségességének felismerésén túl szaporodik azoknak a fel-fogásoknak a száma, amelyek a *mindennapi gyakorlatban* is elfogadható elvekként, a megvalósíthatóság realitásával alakítják életünket. Valóságos iránymutatások kellenek, amelyek a ma legnagyobb és legéletrevalóbb közösség – a nemzet – számára jelentenek programot. Talán sohasem volt ilyen nagyfokú igény arra, hogy tudjunk mindenről, ami szűkebb és tágabb világunkban történik. A tudásszomj tényleges kielégítése a ma emberének elemi sajátja. Látja, hogy a bonyolódó folyamatokba csak akkor tud bekapcsolódni, ha ismerettel bír. Ehhez több irányból is új gyakorlatot kell kialakítanunk. Természetessé kell válnia életünkben – mikro és makro szinten egyaránt – a *kérdezés jogának*. Minden helyzetben engedni kell, majdnem azt írtam: bátorítani kell. De akkor az is odakívánkozott volna: ki bátorítson? Valami felsőbbiség? Hatalmasság? Vagyis helyzetünkben olyan irányú mozgásnak kell végbemennie, hogy magatartásként, lehetőségként, jogként jelenjék meg a *kérdezés gyakorlata*. Kényszerítő erő lépjen fel a kérdésfelvetés iránt. Nyilvánvalóan vetődik fel tehát az egyének és a közösség közötti, az emberek egymás közötti kapcsolatában a *demokrácia*, a tényleges egyenrangúság gyakorlata.

Olyan gyakorlat megvalósítása, amelyet külön szervezetek nem elközdösítenek, nem tesznek misztikussá, hanem éppen a közösség által létrehozott szervezetek elemi funkciója, hogy az emberek közötti természeti viszony helyreállításán munkálkodnak a közösség érdekei szerint, a társadalomban. Mindezek gyakorlása felvilágosult, mondjuk egyértelműen: műveltséggel bíró embert feltételez, és általánossá válásával képzelhető el. Mennyiségileg nem vagyunk távol attól a helyzettől, amikor megfogalmazható a többség ilyen irányú igénye.

A *műveltség* központi alapkövetelményként csak akkor tud érvényesülni a közösség, a társadalom javára, akkor tud *rugalmas kobézióként* hatni, ha lehetőség teremődik az elemi viszonyok értelmezésére, ennek során új gondolkodás kialakulására. Arról van szó, hogyan *kötődik* közösségünkhöz, a kapcsolatainkban ténylegesen milyen szerepet kap a *család és barátság, a szerelem, a munka*. Ma mindhárom irányban az elemi romlás látszódik. Meggyőződésem, hogy a romok eltakarításának fáradtságos fel-

adata, elvégzése lehetséges teret biztosít az új hajtás szárbaszökkenésének.

Teljesen mindegy melyik irányból, a közösség vagy az egyén oldaláról közelítjük-e meg ezt a feladatot, tény: a mai kapcsolatok e tekintetben sem teljeseek, nem működnek és nem hatnak a maguk pályáján, deformált alakzatot vettek fel. Hiába mondjuk, hogy a helyi közösségi-társadalmi viszonyok ugyan jellemzők, sajátosak településeinkre, ha az ilyen törevésekhez – amelyekben ma még zavar és elemi szabadságvágy egyaránt keveredik – nem kapcsolódik megfelelő járulékos társadalmi környezet. Hiába fogadjuk el, hogy a család a közösségi és az egyéni élet harmóniájának elemi színtere, ha közben sok – és közötté generalis hatás is – ez ellen hat. Az egyéni gondolkodás, magatartás, tartós jelenlétének ma inkább a gátjai és konvenciói hatnak itt is, és ez okozója számtalan tekintetben a feszültségnek. Nemcsak örömforrás a mai munka sem. Elsősorban nem értékteremtő elemi tulajdonsága, hanem pénzteremtő motívuma kísérorje ma életünknek.

A felhalmozódó feszültségek is szükségessé teszik a megoldások keresését. *Általános műveltség*, amely elemi normaként épül be világunkba, életünkbe, *politikai műveltség*, amely társadalmi reflexeinket, természetes erővel mozgatja – ezt szükséges hangsúlyosabb követelményként megfogalmaznunk, ebben van előrelépésünk elsődleges lehetősége.

A kötődések és kapcsolatok rendszerében újra kell értelmezni és át kell fogalmazni a kohézió kialakításában döntő szereppel bíró *értelmiség*: azaz a tanítók, tanárok, népművelők helyét. A feszültségeink egyik oka ma az, hogy a korábbi „lámpás”-funkció után nem alakult ki az új követelményrendszer, annak feltételeit, nem teremtettük meg. Ezt nem tudtuk, nem mertük, nem akartuk megfogalmazni. Következésképpen mára teljesen világos: az élet által spontán módon vezérelten nosztalgikusan él és hat a korábbi szerepkörből adódóan a települést, a lakosságot a korábbi módszerekkel összefogó tanítói gyakorlat eszméje. Sok helyen – éppen a közösségi viszonyok állapotából következően – kedvező is az a hatás amit kifejt. De tudnunk kell: ezt a gyakorlatot ma már csak ideig-óráig lehet fenntartani. Fontos tehát erre építve helyben és szelcsebb körben megteremteni a műveltség új és korszerű, a ma emberével jobban harmonizáló gyakorlatát. A rosszul értelmezett szakmaiság presztízse helyett az együttműködés feltételeinek megteremtése, a közösségben gondolkodás, az egyéni érdek érvényesülése vezethet e tekintetben is előbbre, amelyhez *intézményesült gyakorlat* kapcsolódik.

Az átalakulás rendjében a *művelődési folyamat irányítóinak*, akik a műveltség megszervezésében részt vesznek, pontosabb helyet kell kijelölni. A korábban sokszor céljellegű magatartásukat, eszközjellegű gyakorlatát kell módosítani. A műveltség építéséhez, működésének, hatásának, optimális kifejtéséhez szükséges feltételek, irányok, lehetséges módok, a szándékok és törekvések helyes alakulásához nélkülözhetetlen körülmények megteremtésében kereshető meg az új feladatkör. Ez annál is inkább fontos változás, mert így képzelhető el a műveltség belső rendjének átalakulása is, amelynek lényege, hogy a műveltségkép érvényessége hangsúlyosabban annak *hasznosságában*, használhatóságában jelenik meg. Más vonatkozásban: a műveltségkép *hierarchikus* – vagyis a szervezett oktatásban megszerzett elemi ismeretre épülő – és *demokratikus* – a megszerzett ismeret szabad

gyakorlása, a társadalmi, a közösségi életnek alkalmazkodó rugalmas magatartás kialakításának feltételeit teremtsé meg.

Ez a változatosság, rugalmasság, megfelelően segítse a közösségi élet műveltségre orientált gyakorlatának alakulását. A *műveltségkép* emberközpontúsága sohasem volt olyan elemi igény, mint korunkban, és várhatóan a következő időszakban is ez a követelmény erősödik majd.

Mai életünkben, amely sokszor a kialakulatlanság, az elvadultság tüneteit is hordozza, nagy a szükség a művelt emberek kiművelt cselekvése iránt. Olykor nagy a hiány e tekintetben. Megszüntetésére születtünk. Kell, hogy jobban megtaláljuk egymást: a műveltség, az ismeret hídjain.

Végső kérdés

Az előadott modell követése nyomán felépülhet korunk szellemileg és fizikailag egészséges embere? Először is úgy gondolom, hogy a mai gyakorlat eklektikussága nem tartható hosszabb ideig. A kitörési pontok megjelöléséhez több feltétel szükséges. A helyzetet pontosan kell elemeznünk. Az eredményeket meg kell tartanunk, arra kell építkeznünk. Az avulttól, a tarthatatlantól szabadulnunk nem könnyű. A válogatásban tévedhetünk is. Ha a régóta aktuális és korunkban sem elhagyható fenti gyakorlatot segítő magatartásunk kialakult, akkor az előbb feltett kérdésre igen a válasz.

Másodszor: a kizárólagosság minden tanításban holtponthez is vezethet. Az előadott gondolatsor egy lehetséges variánsa egy meghatározott út bejárásának.

Harmadszor: igen a kérdésre a válasz, egy kiegészítéssel: az ember épülhet, felépülhet, ha hagyják. Ha az épüléséhez szükséges egyéni szabadságot-lehetőséget megkapja. Ha a külső mozgástér is e követelmény szerint alakul, akkor az épülő folyamat elindulhat. E tekintetben is fontos: az ember cselekszik és bizik, és így megadatik számára az épülés lehetősége is.

